

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ У СПЕЦИФІЦІ СУЧАСНОГО КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Досліджуючи специфіку регіонального розвитку української культури кінця ХІХ — початку ХХ ст., слід підкреслити, що сучасне розуміння поняття «регіон» недоцільно автоматично переносити на культурний простір України, оскільки доречніше говорити про потужні культурні центри — Київ та Одесу, в яких акумулювалося наукове й художнє життя країни. Власне, рівень культурного розвитку цих та кількох інших міст презентував специфіку тогочасної професійної творчості. Народна творчість, пошуки на теренах фольклорних традицій були постійним осередком української духовності.

Українська культура ХІХ—ХХ ст. є досить складним й суперечливим явищем, яке принципово відрізняється від інших періодів її історії, адже ніколи раніше культура не демонструвала такого якісного стрибка у своєму розвитку. Поняття «якісний» ми вживаємо стосовно тих видатних надбань у багатьох сферах творчої активності, потенціал яких використовується й до сьогодні.

На межі позаминулого й минулого століть досить плідно розвивалися гуманітарні науки в Києві, проте тісних зв'язків між науковцями й митцями не склалося: кожен ішов, так би мовити, власним шляхом. На нашу думку, доцільно звернутися до спогадів відомого українського філософа В. Асмуса, який на початку минулого століття був студентом історико-філологічного факультету Імператорського університету св. Володимира, де викладали такі визнані фахівці, як В. Іконніков, Ю. Кулаковський, Т. Флоринський, А. Сонні, М. Бубнов, В. Зінківський, В. Клінгер, О. Гіляров, С. Дложевський та ін. З багатьох дисциплін викладання відповідало усім найновішим на той час вимогам — підтвердженням цього є перелік тих, наприклад, філософів й психологів, роботи яких повинні були опановувати студенти: «Він (В. Зінківський — В. Т.) знайомив нас з останніми течіями й захопленнями зарубіжної психології та філософії. На лекціях з психології в 1914 році, на семінарських заняттях 1915 року Зінківський вводив нас не тільки в ідеї Гуссерля, Мейнонга, але також знайомив з психоаналізом Фроїда, якого рекомендував нам вивчати як видатного і оригінального психолога. Здається тоді ж на цих лекціях ми вперше почули ім'я Юнга» [1, с. 604].

Водночас з високою оцінкою теоретичної орієнтації викладачів психології та філології (спеціалізацію з філософії було введено в Київському університеті лише в 1917 р. — В. Т.), В. Асмус відзначає певну консервативність викладачів філології щодо нових тенденцій в поезії: «Багато віршів Гіляров знав напам'ять, любив цитувати їх і цінував уміння це робити в тих, кого запитував. З поетів ХІХ століття особливо високо ставилися (після Пушкіна і Лермонтова, звичайно) Баратинський, Тютчев і Фет. Із сучасних поетів над усе цінувався Блок. Недолюблювалися ані Бальмонт, ані — особливо — Валерій Брюсов, хоча в останнього шанувалися переклади французьких поетів, окрім перекладів з Верлена, щодо яких надавалася перевага перекладам Федора Солуба» [1, с. 596].

Ми не випадково повністю прочитували спогади В. Асмуса щодо ставлення лінгвіста О. Гілярова — сина відомого слов'янофіла, вченого і публіциста Микити Гілярова-Платонова — до поетів-символістів, адже для значної частини київської інтелігенції початку минулого століття було властивим більш ніж насторожене ставлення до новаторських експериментів митців, до необхідності хоча б часткової відмови від реалізму на догоду символізму, акмеїзму чи футуризму. Певну консервативність киян зауважує і мистецтвознавець М. Ржевська, яка наголошує на кількох причинах такої ситуації, а саме: 1) неприйняття модерністських тенденцій мало не лише естетичне, а й «більш глибоке, світоглядне коріння»; 2) «інтелігентні кола» високо оцінювали соціально орієнтоване мистецтво і не сприймали тезу про «самоцінність мистецтва»; 3) «нове мистецтво» багатьма оцінювалося як непрофесійне, «як вправи неуків і невігласів» [2, с. 104–105].

Спираючись на дослідження тих фахівців, хто послідовно реконструює життя Києва початку минулого століття, можна стверджувати, що в означений період культурне життя міста залишає враження деякої подвійності: з одного боку — пропаганда авангардистського живопису, зокрема, новаторських картин О. Богомазова на виставці «Кільце» (1914), відверта соціально-моральнісна критичність виставки журналу «Сатирикон» (1909), а з другого — небажання А. Ахматової жити у Києві через те, що це міщанське, «глухе» місто. Очевидно, що істина лежала, як завжди, десь посередині. У Києві було чимало сміливих, зорієнтованих на експериментальне, творчо-пошукове мистецтво художників, але у той же час це місто не мало визначної постаті у сфері гуманітарних наук, яка б виступала потужним, об'єднувачим духовним авторитетом.

Водночас можна визнати і ту сферу, в якій Київ «перегравав» практично усі інші міста країни. Ми маємо на увазі періодичну пресу, зокрема, славетне видання «Українська хата» — ілюстрований журнал, який протя-

гом 1909–1914 рр. відбивав світоставлення національно-радикальної частини української інтелігенції. На сторінках журналу друкувалися В. Винниченко, М. Вороний, Д. Донцов, О. Олесь, Г. Чупринка та багато інших, чия творчість сьогодні є українською класикою.

Визначальну роль у створенні та п'ятирічному існуванні журналу відіграв його редактор Павло Багацький (1883–1962), який пізніше, знаходячись в еміграції у Празі, систематизував матеріал усіх 64 номерів «Української хати», створив докладну бібліографію журналу, подав перелік авторів та співробітників журналу, зберігши таким чином цей непересічний досвід для сучасного українознавства. А те, що цей досвід заслуговує на активне існування в контексті української культури, підтвердили наукові розвідки В. Горського, Т. Гундорової, В. Мазепи, О. Оніщенко, С. Павличко та ін., в роботах яких в різному обсязі, але переважно в позитивному ключі відтворено й оцінено діяльність «хатян».

Близькою до київської була ситуація і в Одесі, хоча загалом для свого регіону це місто відіграло на початку минулого століття надзвичайно важливу роль. Слід підкреслити, що роль Одеси в культурному житті України останнім часом вивчається досить уважно і завдяки дослідженням М. Криволапова, М. Ржевської, Л. Савицької та ін. ми маємо об'єктивне відтворення тих процесів, які на початку минулого століття відбувалися в культурному житті цього міста.

На нашу думку, слід передусім підкреслити роль і значення науковців Одеси у популяризації найновіших досягнень у різних сферах гуманітарного та їхню відкритість до інноваційних європейських теорій. Нашу тезу яскраво підтверджує той факт, що саме Одеса, Харків, де працювали такі психіатри-психоаналітики, як І. Аптер, А. Гейманович, К. Платонов, та Львів, де вже у 1916 р. відомий психолог С. Балеї оприлюднив психоаналітичну модель життя і творчості Тараса Шевченка, входили до так званого українського трикутника, в просторі якого активно поширювалися ідеї психоаналізу З. Фрейда. Для початку ХХ ст., коли психоаналіз лише прокладав собі шлях у Європі, така залученість вчених, передусім Одеси, до творчо-пошукових ідей, їхнє запровадження в роботу медичних установ, наявність контактів між Одесою та Віднем виступає свідченням високого рівня професіоналізму психологічної та медичної наук цього регіону.

Оцінюючи досягнення одеських вчених на теренах вивчення й пропаганди психоаналізу, Л. Левчук зазначає: «Психоаналіз привабив українських фахівців насамперед можливостями лікування дитячих неврозів, практичної допомоги психічно хворим дітям. Відповідні праці українських учених вирізняло поєднання медичного підходу з психолого-педагогічним. У цьому аспекті на високу оцінку заслуговують праці М. Вульфа «Фантазія та реальність у психіці дитини» (Одеса, 1926), «Психологія дитячих примх» (Одеса, 1929), Ю. Кажданської «Соціально-політичні уявлення дітей-школярів першого концентру трудових шкіл м. Одеси» (Педагогія. — 1928. — № 2) та ін.» [3, с. 233].

Початок минулого століття в Одесі позначений досить насиченим культурним життям, обумовленим, передусім, інтересом громадян міста до живопису та кінематографу.

Популяризація образотворчого мистецтва значною мірою пов'язана з діяльністю художніх салонів Б. Іздебського, глибиною теоретичних публікацій літературно-художнього журналу «Шквал» та небайдужим ставленням до мистецького процесу художньої критики. Як зазначає М. Криволапов, «в Одесі зі статтями про місцевих художників виступає О. Де-Рібас, до художньо-критичної діяльності залучаються такі знавці музейної справи, як Г. Адольф, Ф. Ернст, М. Макаренко, С. Таранушенко» [4, с. 23].

З перших десятиліть ХХ ст. в Одесі надзвичайно популярний кінематограф, значення якого настільки повно усвідомлюється прихильниками цього виду мистецтва, що вони звертають увагу, передусім, на кіноосвіту. Р. Росляк — кінознавець, який послідовно вивчає історію кіноосвіти в Україні, — зазначає, що на початку 1920-х в Одесі готували операторів, акторів, а також певна увага приділялася навчанням кінорежисерів [5].

На нашу думку, проблема поглибленого дослідження специфіки регіонального розвитку культури в означений період ще повинна стати предметом прискіпливої уваги української культурології так само, як і проблема міжрегіонального культурного діалогу.

1. Асмує В. Ф. Філософія в Київському університеті у 1914–1920 роках // Хроніка—2000: Укр. культурологічний альманах. — К., 2000. — № 37/38. — Т. 1: Україна: Філос. спадок століть. — С. 586–605.

2. Ржевська М. Ю. До проблеми адаптації модернізму в музичній культурі Наддніпрянської України (10-і рр. ХХ століття) // Мистецтвознавство України: Зб. наук. праць ІПСМ АМУ. — К., 2006. — Вип. 6/7. — С. 103–111.

3. Левчук Л. Т. Психоаналіз: Історія, теорія, мистецька практика. — К., 2002.

4. Криволапов М. О. Українське мистецтво першої третини ХХ ст. в художній критиці // Мистецтвознавство України: Зб. наук. праць ІПСМ АМУ. — К., 2006. — Вип. 6/7. — С. 18–31.

5. Росляк Р. О. Біля витоків кіноосвіти в Україні // Мистецтво екрана. — Вінниця, 2001. — Вип. 1. — С. 49–62.

Анотація: У статті розглядається специфіка розвитку української культури кінця XIX — початку XX століття в контексті регіонального підходу до культуротворчих процесів на прикладі Києва та Одеси.

Ключові слова: культура, культурний діалог, регіон.

Анотация: В статье рассматривается специфика развития украинской культуры конца XIX — начала XX века в контексте регионального подхода к культуротворческим процессам на примере Киева и Одессы.

Ключевые слова: культура, культурный диалог, регион.

Summary: The article discusses the specifics of the development of Ukrainian culture in the late XIX — early XX century in the context of a regional approach to cultural and creative processes, particularly in Kyiv and Odessa.

Keywords: culture, cultural dialogue, region.